

Analiza demokracije u Poljskoj za vrijeme vladavine stranke Pravo i pravda (2015.-2023.)

Babok, Anamarija

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:570091>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-04**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Fakultet političkih znanosti
Preddiplomski studij politologije

ZAVRŠNI RAD

Analiza demokracije u Poljskoj za vrijeme vladavine stranke Pravo i pravda (2015.-2023.)

MENTOR: prof. dr. sc. Davor Boban

STUDENTICA: Anamarija Babok

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. DEMOKRATSKI RAZVOJ POLJSKE NAKON PADA KOMUNIZMA	2
3. DOLAZAK STRANKE PRAVO I PRAVDA NA VLAST 2015.	3
4. ANALIZA DEMOKRACIJE FREEDOM HOUSEA	5
5. INSTITUCIONALNE PROMJENE	5
5.1. Utjecaj stranke Pravo i Pravda na medije	5
5.2. Utjecaj stranke Pravo i Pravda sudbenu vlast	6
6. PROSVJEDI PROTIV PiS-a	8
7. ODNOS S EUROPSKOM UNIJOM.....	9
8. LJUDSKA PRAVA ZA VRIJEME VLADAVINE PIS-A.....	10
9. ZAKLJUČAK.....	12
10. LITERATURA	14

1. UVOD

Poljska, država s bogatom i turbulentnom poviješću, prošla je kroz značajne političke promjene od pada komunizma 1989. godine. Oslobođanje od komunističkog sustava otvorilo je put demokratizaciji, koja je u početku bila označena željom za integracijom s europskim institucijama. Međutim, unatoč prvotnom uspjehu u izgradnji demokratskog sustava, politički sustav Poljske doživio je značajne promjene u posljednjim desetljećima. Pad komunizma u Poljskoj označio je tranziciju iz jednostranačkog sustava u višestranačku demokraciju, s novim ustavom donesenim 1997. godine. U posljednjim godinama, demokratski sustav u Poljskoj suočava se s izazovima, uključujući optužbe za ugrožavanje vladavine prava i slobode medija od strane vlade PiS-a. Unatoč tim izazovima, Poljska ostaje članica Europske unije, što pruža dodatni okvir za očuvanje demokratskih standarda.

Razdoblje vladavine stranke Pravo i Pravda (PiS), koja je preuzela vlast 2015. godine, izazvalo je duboke razdore unutar i izvan zemlje. PiS je, kroz svoje mandate od 2015. do 2023. godine, uveo niz reformi i političkih poteza koji su značajno promijenili poljski politički i društveni pejzaž. Stranka Pravo i Pravda osnovana je 2001. godine od strane braće Lecha i Jarosława Kaczyńskog, s ciljem promoviranja konzervativnih i nacionalističkih vrijednosti, te vraćanja nacionalnog suvereniteta. Od samog početka postojanja, jasno izražava svoje tendencije ka očuvanju i promoviranju poljskog nacionalnog identiteta. Uz to naglašava važnost povijesti Poljske, tradicije i kulturnih vrijednosti, orijentirani su protivno zapadnim vrijednostima. Dolazak na vlast 2015. godine obilježen je retorikom o zaštiti poljskog suvereniteta i tradicije od vanjskih utjecaja, kao i obećanjem borbe protiv korupcije i elita.

Međutim, ubrzo nakon preuzimanja vlasti, PiS je započeo s reformama koje su izazvale zabrinutost unutar međunarodne zajednice i među domaćim političkim akterima. Glavna reforma koja je obilježila njihovu vladavinu, bila je reforma pravosuđa. Stranka je ovu reformu smatrala neizbježnom kako bi se eliminirala korupcija i osiguralo da sudstvo bude odgovorno prema građanima. Još jedan od ključnih aspekata njihove vladavine bila je želja za očuvanjem nacionalne sigurnosti time što su naglašavali važnost povećanja izdataka za vojsku. Nacionalnu sigurnost su, također, htjeli očuvati kroz svoju antimigrantsku politiku, koju kroz cijelu svoju vladavinu jasno zagovarali.

Kritičari su ove promjene ocijenili kao prijetnju temeljnim demokratskim principima,

uključujući neovisnost sudstva, slobodu medija i podjelu vlasti. PiS se od početka svoje vladavine nije lišio ublažiti stavove koje zastupa, ali postavlja se pitanje: kako je Poljska, članica Europske unije, kao takva mogla zadovoljiti europske vrijednosti koje zajednica zastupa? Kako je moguće da Europska unija nije djelovala rigoroznije po pitanju ove kontroverzne vladavine?

Središnje pitanje ovog rada je kako je vladavina stranke Pravo i Pravda od 2015. do 2023. godine utjecala na demokratske procese u Poljskoj. Kroz ovu analizu, rad će istražiti ključne političke promjene, uključujući reforme u pravosuđu, utjecaj na medije, te utjecaj vladavine na ljudska prava kroz određene aspekte. Također će se razmotriti reakcije građana i međunarodne zajednice na ove promjene, uključujući prosvjede unutar zemlje i stavove Europske unije prema poljskoj vladi. Teza ovog rada je da je vladavina stranke Pravo i Pravda dovela do demokratskog deficita u Poljskoj, ograničavajući temeljne slobode i slabljenje institucija koje su ključne za održavanje demokratskog sustava.

2. DEMOKRATSKI RAZVOJ POLJSKE NAKON PADA KOMUNIZMA

Pad komunizma u Poljskoj 1989. jedan je od ključnih događaja u povijesti zemlje, obilježen pregovorima između Poljske ujedinjene radničke stranke (PZPR) i oporbenog pokreta Solidarnost. Pregovori za Okruglim stolom doveli su do dogovora o održavanju prvih djelomično slobodnih izbora u lipnju 1989., što se smatra početkom mirne tranzicije u demokraciju (Hayden, 2005: 39). Ovi su izbori, iako su u početku viđeni kao uspješni za PZPR, rezultirali gubitkom političke moći i padom komunističkog režima. Jedna od najvećih strateških pogrešaka stranke bila je odluka o većinskom izbornom sustavu za izbore za Senat, unatoč upozorenjima stručnjaka da bi to moglo nepovoljno utjecati na stranku. Ta je odluka dovela do značajnog gubitka PZPR-a na izborima, čime su dovedeni u pitanje pregovori i kompromisi postignuti tijekom Okruglog stola (Hayden, 2005: 40).

Osim strateških pogrešaka, unutarnje podjele unutar PZPR-a dodatno su destabilizirale stranku. Mlađi članovi preuzeli su pregovore nakon što je starija elita izgubila kontrolu nad procesom, ubrzavajući propadanje stranke (Hayden, 2005: 42). Ključni faktor u destabilizaciji komunizma u Poljskoj bio je slom ideološke predanosti komunizmu među elitama. Do kraja 1980-ih mnogi članovi PZPR-a više nisu vjerovali u komunističku ideologiju, što je smanjilo

njihovu sposobnost održavanja vlasti (Hayden, 2005: 48).

Važnu ulogu odigrali su i međunarodni čimbenici. Gorbačovljeve reforme u Sovjetskom Savezu i napuštanje Brežnjevljeve doktrine omogućili su reformistima unutar PZPR-a da pokrenu promjene bez straha od sovjetske intervencije (Hayden, 2005: 47). PZPR je svoju pregovaračku strategiju temeljio na ideji uključivanja oporbe u sustav vlasti pod kontroliranim uvjetima, očekujući stabilizaciju stanja u zemlji bez značajnijeg gubitka vlasti (Hayden, 2005: 62). No, već u ovoj fazi bilo je jasno da su PZPR-ovci podcijenili snagu oporbe i posljedice svojih odluka.

Te su pogreške utrle put demokratskim promjenama i prijelazu Poljske u demokraciju. Događaji iz 1989., uključujući val štrajkova 1980. koji su doveli do osnivanja sindikata Solidarnost, označili su kulminaciju niza kriza koje su se gomilale tijekom 1980-ih. Gospodarska kriza, rast privatnog poduzetništva i promjena društvenih raspoloženja dodatno su oslabili komunistički režim. Uloga Katoličke crkve, koja je djelovala kao stabilizirajuća snaga i podupiratelj umjerene oporbe, bila je ključna u potpori tranzicije prema demokraciji (britannica.com, 2024).

U konačnici, kombinacija ovih čimbenika dovela je do kraja komunizma u Poljskoj 1989. Nesposobnost režima da riješi gospodarsku krizu, promjena međunarodnog konteksta i jačanje oporbenih snaga pridonijeli su slomu komunističkog sustava i uspostavi novog političkog poretka (britannica.com, 2024).

3. DOLAZAK STRANKE PRAVO I PRAVDA NA VLAST 2015.

Stranka Pravo i pravda (PiS) osnovana je 2001. godine, no braća Kaczyński svoju političku karijeru započinju puno ranije. Jaroslaw Kaczyński, jedan od osnivača PiS-a, bio je ključna figura u organizacijskom oblikovanju pokreta Solidarnost. Tijekom 1990.-1991. bio je predstojnik Predsjedničkog ureda i obavljao je funkciju državnog tajnika. U tom razdoblju organizirao je Sporazum centra, političku platformu koja je okupljala razne političke skupine i pojedince, s ciljem podrške Lechu Wałęsi, koji je bio vođa Solidarnosti i antikomunista (Millard, 2009: 192).

Sporazum centra, koji je bio stranka centra s blagim naginjanjem udesno, dobio je podršku unutar Solidarnosti, a Jaroslaw Kaczyński je priznao da je podrška Wałęsi bila taktički plan kako bi njegova stranka zadobila naklonost (Millard, 2009: 193). Lech Kaczyński, brat blizanac Jaroslawa i njegov politički istomišljenik, također je imao važnu ulogu prije dolaska PiS-a na vlast. Obnašao je funkcije gradonačelnika Varšave, predsjednika Vrhovne komore kontrole Poljske i ministra pravde u vladi Jerzyja Buzeka, također jednog od utemeljitelja Solidarnosti.

Njegova retorika protiv korupcije i obećanja strogih kazni za kriminalne radnje povećali su njegovu popularnost, zbog čega je rasla podrška PiS-u (Millard, 2003: 73). Na izborima 2001. godine, PiS nisu tretirali kao novu stranku, jer je nastao iz radikalnih pristaša Sporazuma centra. Na izborima 2001. osvojio je 9,5% glasova, ali je politička nestabilnost vladajuće koalicije omogućila PiS-u da stekne veliku popularnost do sljedećih izbora.

Sukobi među lijevim strankama otvorili su put PiS-u na izborima 2005. godine, kada su postali najveća parlamentarna stranka. Njihov program usmjeren na stvaranje Četvrte republike, temeljene na kršćanskim i socijalnim vrijednostima, bio je ključna točka kampanje. PiS je planiranu promjenu predstavio kao nužnu reakciju na liberalno zakonodavstvo, korupciju i sve negativnosti tadašnje vlasti (Pankowski, 2010: 153). Na izborima 2005. godine, PiS je osvojio 27% glasova (Albertazzi i Mueller, 2013: 357). Lech Kaczyński pobijedio je na predsjedničkim izborima, a PiS je formirao koaliciju s Ligom poljskih obitelji (LPR) i strankom Samoobrana (SO). Iako je koalicija trajala do 2007. godine, obilježena je radikalnim politikama (Albertazzi i Mueller, 2013: 358).

Raspad koalicije doveo je do novih izbora, gdje je PiS dobio 32% glasova, ali je prešao u oporbu, dok je Građanska platforma (PO) formirala vladu s Poljskom seljačkom strankom (PSL) (Gwiazda, 2008: 760). Prije parlamentarnih izbora 2015., PiS je prebacio fokus kampanje s društvenih vrijednosti na gospodarske mjere, uključujući smanjenje dobne granice za odlazak u mirovinu i pronatalitetnu politiku s naknadama za djecu (Marcinkiewicz i Stegmaier, 2016: 221-222). Na izborima 2015. godine, PiS je postigao najbolji rezultat, osvojio je apsolutnu većinu u Sejmu, što se dogodilo prvi put da je jedna stranka postigla takav rezultat nakon 1989. godine (Marcinkiewicz i Stegmaier, 2016: 221).

4. ANALIZA DEMOKRACIJE FREEDOM HOUSEA

Poljska je od dolaska na vlast stranke Pravo i pravda 2015. godine prošla kroz značajne političke promjene koje su negativno utjecale na demokratske standarde. Već u prvoj godini svog mandata PiS je započeo kontroverzne reforme pravosuđa, posebno ciljajući na Ustavni sud, što je izazvalo zabrinutost oko neovisnosti pravosuđa (Freedom House, 2015). Sljedećih godina vlada je pojačala kontrolu nad medijima i nastavila s pravosudnim promjenama, što je dovelo do eskalacije sukoba s Europskom unijom i pogoršanja demokratskih prava (Freedom House, 2016; 2017). Prosvjedi i pravni postupci EU-a pojačani su 2018., dok je PiS uveo zakone koji su omogućili političku kontrolu nad sucima (Freedom House, 2018). Do 2019. sukobi s EU postali su intenzivniji, a neovisni mediji pod sve većim pritiskom (Freedom House, 2019).

Pandemija COVID-19 dodatno je polarizirala političku scenu 2020., dok su reforme pravosuđa nastavile slabiti demokratske institucije (Freedom House, 2020.). Sukobi s EU oko pravosudne krize i kontrole medija obilježili su 2021. godinu, dok su 2022. sankcije EU dodatno pojačale pritisak na poljsku vladu (Freedom House, 2021; 2022). Predizborna 2023. godina donijela je masovne prosvjede i sve veće međunarodne kritike zbog erozije demokracije (Freedom House, 2023.). Ovi događaji ukazuju na kontinuirano pogoršanje demokracije i vladavine prava u Poljskoj kojom vlada PiS, kao što je dokumentirano u godišnjim izvješćima Freedom Housea.

5. INSTITUCIONALNE PROMJENE

5.1. Utjecaj stranke Pravo i Pravda na medije

Poljski mediji snažno su bili podijeljeni oko toga trebaju li podržati vladajuću stranku Pravo i pravda (PiS) ili njihove političke protivnike. Kontroverzne vladine odluke, kao i njezini stavovi o pitanjima kao što su LGBT prava, prihvaćanje izbjeglica i odnosi s Europskom unijom, dodatno su produbili te podjele (Chapman, 2017: 6-8). Medijska scena u Poljskoj podijeljena je između konzervativnih medija koji podržavaju PiS, poput wSieci, i liberalnih medija poput Polityke i Newsweeka, kojih se PiS kloni. Ultrakonzervativni mediji poput TV Trwam redovito su govorili o istaknutim političarima PiS-a, čime se jačala veza stranke s njezinim pristašama. Javni mediji, posebice TVP, nakon preuzimanja vlasti od strane PiS-a 2015. godine, postali su vidno pristrani i djeluju kao glasnogovornici vlasti (Chapman, 2017: 6-8).

Odmah po dolasku na vlast PiS je krenuo u restrukturiranje javnih medija. Krzysztof Czabański, bivši novinar, imenovan je zamjenikom ministra kulture, dok je PiS predložio zakon o reorganizaciji medija, zamjenjujući dosadašnje upravne odbore osobama koje je imenovao ministar stranke Pravo i pravda. Ovi potezi izazvali su val ostavki i prosvjeda, jer su ključne osobe TVP-a i Poljskog radija napustile svoje položaje, dok je Jacek Kurski, bivši zastupnik PiS-a, imenovan novim direktorom TVP-a. Tijekom 2016. godine 225 novinara napustilo je javne medije zbog novih odluka, što je izazvalo velike proteste u Poljskoj i inozemstvu (Chapman, 2017: 9-11). U prosincu 2016. PiS je pokušao novinarima ograničiti pristup parlamentu, što je izazvalo krizu koja se nastavila tijekom blagdana. Iako je vlada povukla prijedlog nakon prosvjeda, zabrinutost oko povećanja vladine kontrole nad medijima ostala je na visokoj razini (Chapman, 2017: 13-14). Europski parlament više puta je izrazio zabrinutost zbog transformacije javnih medija u provladinu organizaciju. Posebno je kritizirao zakon "Lex TVN" koji je usvojio poljski Sejm, smatrajući ga pokušajem gušenja kritičkog sadržaja i izravnim napadom na medijski pluralizam, što je protivno zakonima Europske unije i međunarodnom pravu. Također je izražena zabrinutost zbog preuzimanja grupe Polska Press od strane državne naftne kompanije PKN Orlen, prije nego što je okončana žalba poljskog pravobranitelja protiv Odbora za tržišno natjecanje. Uredničke promjene koje su proveli novi vlasnici Polska Presse, unatoč žalbama koje su bile pokrenute za privremeno "zamrzavanje" njihovih prava, također su predmet ozbiljne zabrinutosti (europarl.europa.eu, 2021.).

Europski parlament također oštro osuđuje klevetničke kampanje protiv sudaca, novinara i političara, uključujući korištenje SLAPP tužbi (strateške tužbe protiv sudjelovanja javnosti), koje su pokretale državne agencije, dužnosnici, državne tvrtke i pojedinci bliski vladinoj koaliciji. S tim u vezi, Europski parlament je donio izvješće o potrebnim pravilima protiv SLAPP tužbi te je pozvao Europsku komisiju da donese Zakon o slobodi medija i osigura pravilnu provedbu Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama (europarl.europa.eu, 2021).

5.2. Utjecaj stranke Pravo i Pravda sudbenu vlast

U razdoblju od 2015. do 2019. politički sustav Poljske obilježila je ustavna kriza koja se temeljila na sukobima između vlade i pravosuđa. PiS, koji je došao na vlast 2015., uveo je niz kontroverznih reformi pravosuđa, uključujući izmjene zakona o zajedničkim sudovima, Nacionalnom sudbenom vijeću (KRS) i Vrhovnom sudu. Te su reforme izazvale nezadovoljstvo oporbenih stranaka, nevladinih organizacija, pučkog pravobranitelja te pravnih institucija, a

rezultirale su masovnim prosvjedima i međunarodnim osudama. Europska komisija pokrenula je postupak prema članku 7. Ugovora o Europskoj uniji, koji je signalizirao ozbiljno kršenje vrijednosti EU-a (Krotoszyński, 2019: 33-38).

Uz reforme pravosuđa, PiS je pokrenuo i inicijative za tranzicijsku pravdu usmjerene na uklanjanje ostataka komunističke prošlosti. Godine 2016. donesen je Zakon o zabrani promicanja komunizma koji nalaže uklanjanje komunističkih simbola s javnih površina, poput imena ulica i spomenika. Iako su lokalne vlasti bile obvezne provoditi zakon, neslaganja između lokalnih vijeća i državnih službenika često su dovodila do sudskih sporova, u kojima su sudovi često bili na strani lokalnih vlasti, što je rezultiralo blagom provedbom zakona (Krotoszyński, 2019: 29-33). Također, 2016. PiS je smanjio mirovine bivšim pripadnicima komunističke službe sigurnosti, iako su sudovi oklijevali u potpunosti provesti zakon, a neki su čak poništili smanjenje mirovina (Krotoszyński, 2019: 29-33).

Unatoč tim inicijativama, reforme pravosuđa izazvale su široku osudu. Ključni aspekti reformi uključivali su prisilno umirovljenje sudaca starijih od 65 godina, osim ako predsjednik ne odobri njihov zahtjev za produženje službe. Iako je ta odredba kasnije ukinuta 2019. nakon naloga Europskog suda pravde (CJEU), isprva je bila opravdana tvrdnjama da su neki suci Vrhovnog suda bili povezani s Komunističkom partijom (Krotoszyński, 2019: 33-38).

Kampanju za preuzimanje Ustavnog suda PiS je započeo onemogućavanjem imenovanja sudaca koje je predložila oporba, donošenjem zakona koji su paralizirali rad suda te forsiranjem imenovanja sudaca lojalnih vladajućoj stranci. Ti su potezi, iako predstavljeni kao nužni za borbu protiv postkomunističkog sustava, otvoreno kršili zakon i ustav te izazvali oštre kritike i proteste. Prosvjedi koji su kulminirali u srpnju 2017. okupili su desetke tisuća Poljaka u obrani neovisnosti pravosuđa (Freedom House, 2018.).

Povjerenstvo za nadzor pravosuđa izrazilo je zabrinutost zbog reformi koje ugrožavaju neovisnost pravosuđa i vladavinu prava. Pozvalo je poljske vlasti da preispitaju paket reformi i usklade zakonodavstvo s preporukama Vijeća Europe. Također je osudio zlouporabu stegovnih postupaka protiv sudaca i tužitelja, čime se dodatno zastrašilo pravosuđe i ugrozila njegova neovisnost (assembly.coe.int, 2016.). Zbog toga je stanje u poljskom pravosuđu postalo ne samo unutarnje pitanje, već i europski problem koji može imati šire posljedice na vladavinu prava unutar EU.

6. PROSVJEDI PROTIV PiS-a

Vladavina stranke Pravo i pravda (PiS) u Poljskoj imala je značajan društveni i politički utjecaj, kroz polarizaciju društva i narušavanje demokratskih institucija. Zakonodavne promjene koje su ograničile prava žena i LGBTQ+ zajednice dodatno su ojačale društvene podjele, pokrećući masovne prosvjede i otpor širom zemlje. Međunarodna zajednica, uključujući Europsku uniju, oštro je kritizirala PiS zbog kršenja temeljnih demokratskih standarda i ljudskih prava. Ova vladavina rezultirala je jačanjem političke opozicije i mobilizacijom građanskog društva u obrani demokracije i ljudskih prava.

Otkako je stranka Pravo i pravda (PiS) preuzela vlast 2015. godine, njezini pokušaji da preuzme kontrolu nad pravosuđem izazvali su valove prosvjeda diljem Poljske. Uvođenje izmjena zakona koji uređuju opće sudove, Državno sudbeno vijeće i Vrhovni sud izazvalo je nezadovoljstvo javnosti, koja je te izmjene doživjela kao ozbiljnu prijetnju neovisnosti sudstva i vladavini prava. Masovni prosvjedi bili su odgovor na odbijanje objave odluka Ustavnog suda te na neustavna imenovanja sudaca koje je provodila PiS-ova vlada. Ovi potezi ocijenjeni su kao izravno potkopavanje demokratskih temelja Poljske, što je potaknulo međunarodnu zajednicu, uključujući Europsku komisiju, da osudi te akcije i pokrene postupak prema članku 7. Europske unije zbog kršenja temeljnih vrijednosti EU-a (Freedom House, 2018).

PiS se također našao pod pritiskom Katoličke crkve i njenih ključnih pristaša da poduzme mjere vezane uz pitanja poput zabrane pobačaja i ograničavanja pristupa kontracepciji. U ožujku 2016., parlamentu je podnesen prijedlog zakona o potpunoj zabrani pobačaja. Premijerka Beata Szydło, iako je privatno podržavala taj zakon, bila je prisiljena odustati od glasovanja zbog masovnih prosvjeda diljem zemlje. Uz to, vlada je ukinula javno financiranje in vitro oplodnje (IVF), dok je Ministarstvo zdravlja razmatralo daljnja ograničenja pristupa kontracepciji, što je izazvalo žestoke rasprave i dodatne prosvjede (Fomina i Kucharzyk, 2016: 65).

Ovi potezi, uključujući i kontroverznu reformu pravosuđa, dodatno su polarizirali poljsko društvo i produbili postojeće društvene podjele. U srpnju 2017. godine deseci tisuća Poljaka izašli su na ulice kako bi prosvjedovali protiv predložene rekonstrukcije Vrhovnog suda, koju su doživjeli kao pokušaj PiS-a da preuzme kontrolu nad sudstvom. Ovi prosvjedi, koji su uključivali paljenje svijeća i marševe, bili su jedni od najvećih otkako je Poljska prešla na demokratski sustav nakon pada komunizma.

Prosvjedi su ponovno izbili u lipnju 2023., kada su stotine tisuća građana sudjelovale u

protuvladinim prosvjedima diljem Poljske, od kojih je najveći održan u Varšavi. U organizaciji oporbene stranke Građanska platforma, ovi su prosvjedi bili odgovor na sve veće zabrinutosti zbog erozije demokracije pod vladavinom PiS-a, osobito zbog sve veće kontrole nad pravosuđem i medijima. Prosvjednici su optužili vladu da pokušava koncentrirati moć i potkopati demokratske institucije. Prosvjedi su se održali na obljetnicu prvih djelomično slobodnih izbora u Poljskoj 1989., što im je dalo dodatnu simboliku kao borba za zaštitu demokratskih postignuća nakon pada komunizma (NBC, 2023).

Uoči parlamentarnih izbora 2023. godine, poljska desničarska populistička vlada nastavila je jačati svoju kontrolu nad političkim procesima, što je izazvalo masovne prosvjede u Varšavi. U nedjelju, 4. lipnja 2023., stotine tisuća pristaša liberalne oporbe marširalo je glavnim gradom, noseći poljske i europske zastave. Gradonačelnik Varšave, Rafał Trzaskowski, procijenio je broj prosvjednika na pola milijuna, dok su neki izvori izvijestili o oko 300.000 sudionika (dw.com, 2023). Ovi prosvjedi bili su izravan odgovor na najnovije poteze vlade, uključujući osnivanje "Državnog odbora za istraživanje ruskog utjecaja", što su mnogi smatrali pokušajem diskreditacije oporbenog čelnika Donalda Tuska. Iako je predsjednik Andrzej Duda djelomično ublažio kontroverzni zakon, prosvjedi su se nastavili u Varšavi i drugim gradovima, ujedinjujući opoziciju koja je prije oklijevala sudjelovati u tim događanjima (dw.com, 2023).

7. ODNOS S EUROPSKOM UNIJOM

Nakon dolaska na vlast 2015. godine, poljska vladajuća stranka Pravo i pravda (PiS) pokrenula je niz pravosudnih reformi s ciljem, kako su tvrdili, poboljšanja pravosudnog sustava, borbe protiv korupcije i uklanjanja sudaca iz komunističkog razdoblja. Međutim, te su reforme izazvale zabrinutost Europske komisije, koja je u nekoliko navrata pokrenula pravne postupke zbog kršenja temeljnih vrijednosti Europske unije (Fella, 2024: 22-24).

Reformama su obuhvaćeni redovni sudovi, Vrhovni sud i Nacionalno pravosudno vijeće, čiji su članovi sada imenovani od strane Sejma, umjesto da ih biraju sami suci. Također, snižavanje dobne granice za umirovljenje sudaca omogućilo je vladi značajan utjecaj na pravosuđe (Fella, 2024: 24-25). Europska komisija je u prosincu 2017. godine pokrenula postupak prema članku 7. Ugovora o Europskoj uniji (TEU), tvrdeći da reforme ugrožavaju neovisnost sudstva te je zahtijevala njihovo povlačenje (Fella, 2024: 25-26).

Istovremeno, Komisija je izrazila zabrinutost zbog promjena u poljskim javnim

medijima, koje su vladi dale kontrolu nad imenovanjem čelnika i članova nadzornih odbora, što je moglo ugroziti slobodu izražavanja i informiranja. Zbog ovih situacija, Komisija je aktivirala mehanizam zaštite vladavine prava, koji uključuje razgovore i pregovore s poljskom vladom kako bi se pronašlo rješenje (Liberties.eu, 2016). Uvjet je bio ako poljska vlada ne uspije uvjeriti Komisiju da su promjene u skladu s vladavinom prava, da će Komisija ući u drugu fazu procesa, dajući preporuke vladi o potrebnim koracima (Liberties.eu, 2016).

Nakon što poljska vlada nije odustala od kontroverznih reformi, Europska komisija je u prosincu 2017. predložila aktivaciju članka 7.1 Ugovora o Europskoj uniji, što je moglo dovesti do suspenzije prava glasa Poljske u Europskom vijeću. To je prvi put u povijesti EU-a da je pokrenut ovaj postupak, a Poljska je zbog toga mogla izgubiti milijarde eura iz fondova Europske unije. Poljska vlada je ovaj potez Europske unije ocijenila kao politički motiviran potez (dnevnik.hr, 2017).

Tijekom proteklih godina, Europska komisija je nastavila s pravnim postupcima protiv Poljske, uključujući presudu Suda Europske unije iz 2019. godine koja je utvrdila da zakon o redovnim sudovima krši pravo EU-a zbog diskriminacije na osnovi dobi i prekomjernih ovlasti ministra pravosuđa (Fella, 2024: 26-27). Komisija je također izrazila zabrinutost zbog disciplinskog režima za suce uvedenog 2019. godine, što je dodatno potaknulo pravne postupke jer je smatrano da omogućuje političku kontrolu nad sucima. Sud Europske unije je 2021. presudio da disciplinski sustav krši pravo EU-a jer ugrožava neovisnost sudaca (Fella, 2024: 30).

Osim pravosudnih reformi, nesuglasice između Poljske i EU-a proširile su se i na druga područja, poput migracijske politike, gdje je Poljska, uključujući i Mađarsku, blokirala ideju Europske unije o premještanju migranata, što je dovelo do dodatnih pravnih postupaka pred Sudom Europske unije (Fella, 2024: 42). Europska komisija bila je čvrsta u stavu da reforme moraju biti u skladu s temeljnim vrijednostima EU-a, uključujući vladavinu prava, slobodu i demokraciju (dnevnik.hr, 2017).

8. LJUDSKA PRAVA ZA VRIJEME VLADAVINE PIS-A

Za vrijeme vladavine Stranke prava i pravde (PiS) u Poljskoj, ljudska prava bila su značajno ugrožena u nekoliko ključnih područja, uključujući prava žena, LGBTQ+ prava i neovisnost pravosuđa.

Poljska, koja ima jedan od najrestriktivnijih zakona o pobačaju u Europskoj uniji, suočila

se s daljnjim ograničenjima pristupa pobačaju. Prema zakonu iz 1993. godine, pobačaj je dopušten samo u tri slučaja: kada je ugrožen život ili zdravlje žene, kada postoji velika vjerojatnost teške malformacije fetusa ili bolesti, ili kada je trudnoća rezultat kaznenog djela poput silovanja. Međutim, čak i u tim slučajevima, pristup pobačaju često je ograničen zbog nedostatka jasnih smjernica, kompliciranih procedura i česte primjene klauzule o savjesti, koja omogućuje medicinskim stručnjacima da odbiju pružiti ovu uslugu zbog vjerskih uvjerenja (Bielinska-Kowalewska, 2017: 53-54).

Ovakvo restriktivno okruženje rezultiralo je procvatom ilegalnih pobačaja, s procijenjenih 80.000 do 100.000 pobačaja godišnje u Poljskoj, od kojih su samo stotine legalni. Mnoge žene su također tražile pobačaje u inozemstvu, dok su se druge odlučivale za nesigurne metode, što dodatno povećavalo nejednakost između onih koji imaju pristup resursima i onih koji nemaju (Bielinska-Kowalewska, 2017: 54-56).

PiS je dodatno pooštrio zakon o pobačaju, dopuštajući prekid trudnoće, kao što je već spomenuto, samo u slučajevima silovanja, incesta ili ozbiljne opasnosti za život žene. Ove izmjene izazvale su masovne prosvjede diljem zemlje, poznate kao Crni prosvjedi. Ovim prosvjedima željelo se izraziti nezadovoljstvo zbog ograničavanja prava žena. Unatoč velikom otporu, zakon je ostao na snazi, što je direktno utjecalo na izbore 2023. godine. Političke stranke lijevo-liberalne orijentacije, poput Ljevice i Građanske koalicije, profitirale su od glasova žena koje su se protivile restriktivnom zakonu o pobačaju i zahtijevale veća prava. Iako su ove stranke obećale liberalizaciju zakona, njihova sposobnost da to ostvare je upitna zbog neslaganja unutar potencijalne koalicije, posebno s konzervativnijim partnerima poput Trećeg puta (dw.com, 2023).

Osim prava žena, PiS je problematizirao i LGBTQ+ prava. Stranka je često koristila anti-LGBTQ+ retoriku kao politički alat, posebno tijekom izbornih kampanja, prikazujući LGBTQ+ zajednicu kao prijetnju poljskoj kulturi i vrijednostima. Izrazi poput "dugina kuga" i "bolesna ideologija" korišteni su od strane članova PiS-a kako bi se ocrnila LGBTQ+ zajednica, dodatno marginalizirajući ovu skupinu i dehumanizirajući je (Bielinska-Kowalewska, 2017: 56-57; Yermakova, 2021: 11-15). Tijekom predsjedničke kampanje 2020. godine, kandidat podržan od PiS-a, Andrzej Duda, dodatno je dehumanizirao LGBTQ+ zajednicu izjavivši da "LGBT nije narod, već ideologija", što je izazvalo val protesta diljem zemlje (Yermakova, 2021: 12-13).

Osim toga, PiS je uveo značajne promjene u pravosuđu, što je narušilo njegovu

neovisnost i izazvalo zabrinutost zbog vladavine prava u Poljskoj. Reforma pravosuđa, koja uključuje snižavanje dobne granice za umirovljenje sudaca i davanje većeg utjecaja vladajućoj stranci na imenovanja sudaca, kritizirana je od strane Europske unije i organizacija za ljudska prava. Ove reforme smatraju se načinom na koji PiS konsolidira moć i slabi sustav provjere i ravnoteže unutar poljskog političkog sustava (Bielinska-Kowalewska, 2017: 57-59).

Ustavni sud za vrijeme vladavine PiS-a nije djelovao kao neovisni zaštitnik ljudskih prava zajamčenih Ustavom, što je značilo da građani nisu imali sigurnost da će zakonodavni akti biti neovisno preispitivani. To je otvorilo vrata političkoj podložnosti sudskih odluka, čime su legitimirane zakonodavne inicijative koje promiče vlada (Baer i dr., 2018: 651-654). Suci su se našli pod političkim pritiskom i suočeni s izazovima u primjeni Ustava i Europske konvencije o ljudskim pravima (Baer i dr., 2018: 653-654).

Unatoč svemu, građani su igrali ključnu ulogu u zaštiti političkih prava i sprječavanju kršenja ljudskih prava kroz prosvjede i građanski aktivizam, poput Crnog prosvjeda protiv zabrane pobačaja. Međunarodni mehanizmi, kao što su Sud Europske unije (CJEU) i Europski sud za ljudska prava (ECtHR), pružili su dodatne mogućnosti zaštite prava i sloboda, iako nisu u potpunosti mogli nadomjestiti ulogu samog Ustavnog suda (Baer i dr., 2018: 655-660).

Kao što se može zaključiti iz navedenog, politika PiS-a značajno je utjecala na ljudska prava u Poljskoj, stvarajući represivnije okruženje za žene, LGBTQ+ zajednicu i neovisno pravosuđe. Ovi problemi narušili su demokratske principe i vladavinu prava, što je izazvalo zabrinutost na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

9. ZAKLJUČAK

Demokratski razvoj Poljske nakon pada komunizma bio je obilježen tranzicijom iz jednopartijskog sustava u pluralističku demokraciju, a ta tranzicija nije bila bez izazova. Nakon pada komunističkog režima 1989. godine, Poljska je uspostavila stabilne demokratske institucije i pridružila se Europskoj uniji 2004. godine, postajući jedan od lidera demokratskog razvoja u Srednjoj i Istočnoj Europi. Međutim, dolaskom stranke PiS na vlast 2015. godine, došlo je do značajnih političkih promjena koje su dovele u pitanje daljnje stanje demokracije u zemlji. Stranka Pravo i Pravda, predvođena Jarosławom Kaczyńskim, preuzela je vlast s naglaskom na suverenističku i konzervativnu politiku, promovirajući ideju "poljske demokracije" koja se razlikuje od zapadnoeuropskog modela. Dolazak PiS-a na vlast obilježen je nizom

institucionalnih reformi koje su izazvale kritike, kako na nacionalnoj razini, tako i na međunarodnoj razini. Reformama u pravosuđu, poput restrukturiranja Vrhovnog suda i promjena u načinu imenovanja sudaca, PiS je proširio utjecaj izvršne vlasti na sudsku granu vlasti. Ove promjene dovele su do ozbiljnih optužbi da stranka narušava neovisnost sudstva i time ugrožava temeljne principe vladavine prava. Uz pravosudne reforme, PiS je donio i mnoge promjene u sektoru medija, koje su rezultirale smanjenjem medijskih sloboda. Zakonodavne promjene omogućile su vladi veći utjecaj na javne medije, dok su privatni mediji bili podvrgnuti pritiscima kroz regulacije i financijske kazne. Ove reforme izazvale su zabrinutost zbog narušavanja slobode izražavanja i pluralizma medija, koji su ključni za funkcioniranje demokratskog društva. U području odnosa izvršne i zakonodavne vlasti, stranka PiS ojačava izvršnu vlast, smanjujući ulogu parlamenta kao nadzornog tijela. Centralizirana moć u rukama izvršne vlasti smanjila je kapacitete za kontrolu i ravnotežu između različitih grana vlasti, što je izazvalo zabrinutost oko erozije demokratskih institucija. Društveni i politički utjecaji ovih promjena bili su značajni te je Poljska svjedočila brojnim prosvjedima protiv političkih reformi, osobito onih koje su se ticale pravosuđa i medija. Građani su masovno izlazili na ulice kako bi izrazili svoje nezadovoljstvo, što je pokazalo duboku polarizaciju u društvu.

Međunarodna zajednica, posebice Europska unija, izrazila je zabrinutost zbog kršenja demokratskih normi. Europska unija pokrenula je postupke protiv Poljske zbog narušavanja vladavine prava, čime su odnosi između Varšave i Bruxellesa postali napeti. Analiza demokratskih deficita tijekom vladavine stranke Pravo i Pravda pokazuje da su brojne političke odluke negativno utjecale na ljudska prava i vladavinu prava. Narušavanje neovisnosti sudstva, ograničavanje medijskih sloboda i slabljenje institucija koje bi trebale nadzirati izvršnu vlast, ukazuje na slabljenje demokratskih procesa. Iako PiS uživa potporu dijela biračkog tijela, koje cijeni njihovu politiku socijalne sigurnosti i nacionalnog suvereniteta, cijena koju plaća poljska demokracija zbog ovih reformi je visoka.

U konačnoj ocjeni stanja demokracije u Poljskoj tijekom vladavine stranke Pravo i Pravda, može se zaključiti da su demokratski standardi duboko ugroženi. Iako Poljska formalno ostaje demokratska država, kvaliteta njezine demokracije značajno je pala. Institucionalne promjene koje je uveo PiS narušile su temeljne principe vladavine prava, neovisnost medija i pluralizam, što su ključni elementi za zdravo funkcioniranje demokratskog sustava. Ovi događaji također ukazuju na važnost zaštite demokratskih institucija i stalne borbe za očuvanje građanskih

prava i sloboda, kako bi Poljska mogla ostati dio europske demokratske obitelji. Zaključno, teza ovog rada se potvrđuje: "Vladavina stranke Pravo i Pravda od 2015. do 2023. dovela je do demokratskog deficita." Reforme su izazvale nezadovoljstvo javnosti i polarizaciju medija u korist vladajuće stranke. Uz to, dokazi o opadanju demokratskih standarda vidljivi su i kroz česta nadgledanja od strane Europske unije.

10. LITERATURA

Knjige:

1. Baer, Sussane, Lepsius, Oliver, Schönberger, Christoph, Waldhoff, Christian, Walter, Christian i Siebeck, Mohr (2015). *Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart*.
2. Fella, Stefano (2024). *Poland: The law and justice government and relations with EU, 2015-2023*. Freedom House.
3. Hayden, Jacqueline (2005). *The Collapse of Communist Power in Poland*. Taylor & Francis. London i New York: Routledge.
4. Pankowski, Rafal (2010). *The Populist Radical Right in Poland: The Patriots*.

Članci:

1. Albertazzi, Daniele i Sean Mueller. (2013). Populism and liberal democracy: Populists in government in Austria, Italy, Poland and Switzerland. *Government and Opposition* 48(03): str. 343-371.
2. Bielinska-Kowalewska, Katarzyna (2017) The Black Protest for Abortion Rights in Poland. *New Politics*, 16 (2): str. 53-60

3. Chapman, Annabelle (2017). Pluralism under attack: The assault on press freedom in Poland. *Freedom House*. 9: str. 2020-02.
4. Fomina Joanna i Jack Kucharzyk (2016). Populism and protest in Poland. *Journal of Democracy* 27 (4): str. 58-68.
5. Gwiazda, Anna. (2008b). The parliamentary election in Poland, October 2007. *Electoral Studies*, 27(4): str. 760-764.
6. Krotoszyński, Michał. (2019). Transitional justice and the constitutional crisis: The case of Poland (2015–2019). *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* 21(3): str. 22-39.
7. Marcinkiewicz, Kamil i Mary Stegmaier. (2016). The parliamentary election in Poland, October 2015. *Electoral Studies*, 41: str. 221-224.
8. Millard, Frances (2003). Elections in Poland 2001. *Communist and Post-Communist Studies*, 36: str. 69-86.
9. Millard, Frances. (1994). The Shaping of the Polish Party System, 1989-93. *East European Politics & Societies*, 8(3): str. 467-494.
10. Siwek, Tadeusz (2011). A Political-Geographic Map of Poland before the 2011 Election. *Central Europe*, 7(2): str. 117-124.
11. Yermakova, Olena (2021). PiS vs LGBT: the “othering” of the LGBT movement as an element of populist radical right party discourse in Poland. *Sprawy Narodowościowe*, (53), 1-28.

Internetski izvori:

1. Carnegie Europe (2023). Judy Asks: Is Poland's democracy in danger? Preuzeto s <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2023/06/judy-asks-is-polands-democracy-in-danger?lang=en> (Pristupljeno: 14. kolovoza 2024.)
2. Freedom House (2015). Poland: Nations in Transit. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2015> (Pristupljeno: 4. kolovoza 2024.)

3. Freedom House (2016). Poland: Nations in Transit. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2016> (Pristupljeno: 4. kolovoza 2024.)
4. Freedom House (2017). Poland: Freedom in the World. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2017> (Pristupljeno: 4. kolovoza 2024.)
5. Freedom House (2018). Hostile takeover: How law and justice captured Poland's courts. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/report/analytical-brief/2018/hostile-takeover-how-law-and-justice-captured-polands-courts> (Pristupljeno: 10. kolovoza 2024.)
6. Freedom House (2018). Poland: Freedom in the World. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2018> (Pristupljeno: 4. kolovoza 2024.)
7. Freedom House (2019). Poland: Freedom in the World. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2019> (Pristupljeno: 4. kolovoza 2024.)
8. Freedom House (2020). Poland: Freedom in the World. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2020> (Pristupljeno: 4. kolovoza 2024.)
9. Freedom House (2021). Poland: Freedom in the World. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2021> (Pristupljeno: 4. kolovoza 2024.)
10. Freedom House (2022). Poland: Freedom in the World. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2022> (Pristupljeno: 4. kolovoza 2024.)
11. Freedom House (2023). Poland: Freedom in the World. Preuzeto s <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2023> (Pristupljeno: 4. kolovoza 2024.)
12. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28330&lang=en> (Pristupljeno: 28. kolovoza 2024.)

13. <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/prvi-put-u-povijesti-eu-a-pokrenut-disciplinski-postupak-protiv-poljske-zbog-narusavanja-vladavine-prava---500567.html> (Pristupljeno: 27. kolovoza 2024.)
14. <https://freedomhouse.org/report/analytical-brief/2018/hostile-takeover-how-law-and-justice-captured-polands-courts> (Pristupljeno: 28. kolovoza 2024.)
15. <https://www.britannica.com/place/Poland/Communist-Poland> (Pristupljeno: 27. kolovoza 2024.)
16. <https://www.dw.com/hr/jesu-li-%C5%BEene-sru%C5%A1ile-pis-na-izborima-u-poljskoj/a-67208910> (Pristupljeno: 27. kolovoza 2024.)
17. <https://www.dw.com/hr/poljska-masovne-demonstracije-u-var%C5%A1avi-protiv-vlade/a-65824432> (Pristupljeno: 27. kolovoza 2024.)
18. <https://www.liberties.eu/hr/stories/vladavina-prava-okvir-poljska/7022> (Pristupljeno: 28. kolovoza 2024.)
19. NBC News (2023). Poland protest march in support of democracy. Preuzeto s <https://www.nbcnews.com/news/world/poland-protest-march-support-democracy-rcna87670> (Pristupljeno: 11. kolovoza 2024.)